

MIRZO ULUG'BEK MEROSINING YOSHLAR TARBIYASIDAGI AHAMIYATI

Qozoqboyeva Mirjamol Jenisboyevna

O'zbekiston Davlat San'at Va Madaniyat Instituti Nukus Filiali, Xalq
Ijodiyoti Fakulteti, Qo'Shiq, Raqs Mutaxassisligi, 1-Kurs Talabasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18847304>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 24-fevral 2026 yil

Ma'qullandi: 26-fevral 2026 yil

Nashr qilindi: 28-fevral 2026 yil

KEY WORDS

Mirzo Ulug'bek, ilmiy meros, yoshlar tarbiyasi, ilmiy tafakkur, milliy identitet, ustoz-shogird an'anasi, pedagogik model, ilmiy liderlik, ma'naviy barkamollik, ta'lim integratsiyasi.

ABSTRACT

Mazkur maqolada Mirzo Ulug'bekning ilmiy, ma'naviy va pedagogik merosi yoshlar tarbiyasi nuqtayi nazaridan kompleks va tizimli ravishda tahlil qilinadi. Xususan, uning ilm-fanga sadoqati, empirik kuzatuv va mantiqiy tafakkurga asoslangan ilmiy metodologiyasi, ustoz-shogird an'anasini shakllantirishdagi roli hamda ilmiy liderlik fazilatlarini zamonaviy ta'lim paradigmalarini bilan uzviy bog'liqlikda yoritiladi. Shuningdek, Ulug'bek merosining milliy identitetni mustahkamlash, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish va yosh avlodning ma'naviy-axloqiy kamolotini ta'minlashdagi ahamiyati tarixiy faktlar va aniq misollar asosida asoslab beriladi. Natijada, Ulug'bek merosi nafaqat tarixiy hodisa, balki zamonaviy ta'lim jarayonida samarali qo'llanishi mumkin bo'lgan pedagogik model sifatida talqin etiladi.

Avvalo shuni alohida ta'kidlash kerakki, buyuk tarixiy shaxslar merosi yoshlar ongida nafaqat faxr tuyg'usini, balki hayotiy yo'nalishni ham shakllantiradi. Shu nuqtayi nazardan qaralganda, Mirzo Ulug'bek merosi yoshlar tarbiyasida strategik ahamiyatga ega bo'lgan ma'naviy va ilmiy manba hisoblanadi. Zero, u XV asrda ilm-fanni davlat siyosati darajasiga ko'targan, ilmiy muhit yaratgan va aniq fanlarni rivojlantirgan buyuk allomadir. Binobarin, bugungi globallashuv sharoitida yosh avlodni tanqidiy fikrlovchi, mustaqil qaror qabul qila oladigan va milliy o'zligiga sodiq shaxs sifatida tarbiyalashda Ulug'bek merosi muhim pedagogik resurs vazifasini bajaradi.

Birinchidan, Ulug'bekning ilmiy faoliyati yoshlarni aniqlik va izchillik ruhida tarbiyalaydi. Masalan, Samarqand rasadxonasida o'rnatilgan ulkan sekstant yordamida yulduzlar koordinatalari nihoyatda aniq o'lchangan. "Zij-i Sultoniy" da 1018 ta yulduzning joylashuvi qayd etilgan bo'lib, keyingi asrlarda Yevropa astronomlari bu ma'lumotlardan foydalangan. Shu bilan birga, Ulug'bek tropik yil uzunligini 365 kun 6 soat 10 daqqa 8 soniya deb hisoblagan. Zamonaviy hisob-kitoblar bilan solishtirilganda, bu natija atigi bir necha soniyaga farq qiladi. Demakki, bu ilmiy aniqlik yoshlar uchun sabr-toqat, puxta kuzatuv va mantiqiy hisob-kitobning yorqin namunasi hisoblanadi. Bundan tashqari, rasadxona qurilishi bir necha yil davom etgan. Bu esa uzoq muddatli maqsad sari qat'iyat bilan intilishning amaliy misolidir. Shunday ekan,

yoshlar Ulug'bek faoliyati orqali ilmiy natijaga erishish uchun mehnat va izchillik zarurligini anglaydi [3, 399-402].

Ikkinchidan, XV asrda Samarqand dunyoning eng yirik ilmiy markazlaridan biri bo'lgan. Xususan, Ulug'bek madrasasi nafaqat diniy, balki matematika, astronomiya va falsafa fanlari o'qitiladigan ilmiy markaz vazifasini bajargan. Bu holat yoshlar ongida "bizning ajdodlarimiz ham jahon miqyosida ilm yaratgan" degan g'oyani mustahkamlaydi. Binobarin, bu milliy g'urur va o'z tarixiga hurmat tuyg'usini shakllantiradi. Shu bilan birga, Ulug'bek merosi yoshlarni global tafakkurga undaydi. Chunki uning ilmiy maktabida turli hududlardan kelgan olimlar faoliyat olib borgan. Demakki, bu tarixiy tajriba bugungi kunda ham ochiq fikrlash va madaniyatlararo muloqot zarurligini ko'rsatadi [2, 8-9].

Shuni ta'kidlash lozimki, Mirzo Ulug'bek faoliyatining eng muhim jihatlaridan biri — bu kuchli ilmiy maktab va mustahkam ustoz–shogird an'anasini shakllantira olganidadir. Zero, buyuk alloma faqat o'zi ilm bilan shug'ullanib qolmagan, balki atrofida yetuk olimlarni birlashtirgan, shu bilan birga, ilmiy muhitni barqaror tizimga aylantirgan. Demakki, uning faoliyati individual emas, balki jamoaviy ilmiy taraqqiyotga asoslangan edi. Birinchidan, Ulug'bek ilmiy maktabining shakllanishida Qozizoda Rumiylar muhim o'rin tutgan. Xususan, u matematika va astronomiya sohasida yetuk mutaxassis sifatida yosh Ulug'bekning ilmiy qarashlari shakllanishiga bevosita ta'sir ko'rsatgan. Shu bois, bu jarayon oddiy ustozlik emas, balki ilmiy tafakkurni shakllantirish maktabi bo'lgan. Binobarin, Qozizoda Rumiylarning ilmiy tajribasi va metodologiyasi keyinchalik Samarqand ilmiy muhitining poydevoriga aylangan. Ikkinchidan, G'iyosiddin Koshiy faoliyati ustoz–shogird an'anasining amaliy natijasini ko'rsatadi. Chunki u trigonometrik hisob-kitoblar va astronomik jadvallar tuzishda nihoyatda aniq natijalarga erishgan. Masalan, "Zij-i Sultoniy"dagi ko'plab hisoblar aynan uning matematik salohiyatiga tayanadi. Shu bilan birga, Ulug'bek uning ilmiy izlanishlariga sharoit yaratgan. Demakki, bu o'zaro hurmat va hamkorlikka asoslangan ilmiy muhit namunasi edi. Bundan tashqari, Ali Qushchi misolida ustoz–shogird an'anasining davomiyligini ko'rish mumkin. Avvalo, u Ulug'bek maktabida shakllangan, so'ngra esa Usmoniylar davlatiga borib, ilmiy faoliyatini davom ettirgan. Natijada, Samarqand ilmiy maktabining ta'siri Istanbulga qadar yetib borgan. Shunday ekan, bu holat ilmiy merosning geografik va avlodlararo uzluksizligini ko'rsatadi. Shu bilan birga, Ulug'bek ilmiy maktabida ustoz va shogird o'rtasidagi munosabat biryoqlama bo'lmagan. Aksincha, bu jarayon o'zaro ilmiy muloqot va bahs-munozaraga asoslangan edi. Zero, ilmiy haqiqat faqat savol-javob va tahlil orqali yuzaga chiqadi. Demakki, bunday muhit yosh olimlarning mustaqil fikrlashini rivojlantirgan. Yana bir muhim jihat shundaki, Ulug'bek nafaqat ilmiy bilim bergan, balki ilmiy intizom va mas'uliyatni ham shakllantirgan. Chunki rasadxona kuzatuvlari qat'iy tartib va aniqlikni talab qilgan. Binobarin, ustoz–shogird munosabatlari ilmiy axloq va mehnat madaniyatini ham o'z ichiga olgan. Shuningdek, bu an'ana bugungi zamonaviy ta'lim tizimi uchun ham dolzarbdir. Masalan, mentorlik tizimi, ilmiy rahbarlik, tadqiqot guruhlarini tashkil etish kabi jarayonlar aynan tarixiy ustoz–shogird modelining zamonaviy shaklidir. Demakki, Ulug'bek ilmiy maktabi bugungi ilmiy hamkorlik va akademik muhit uchun tarixiy prototip bo'lib xizmat qiladi [8, 135-137].

Shuningdek, Ulug'bekning hayoti murakkab siyosiy sharoitda kechgan. Hatto oxir-oqibat u siyosiy ziddiyatlar qurboni bo'lgan. Biroq shunga qaramay, u ilmiy faoliyatni to'xtatmagan. Demak, bu holat yoshlar uchun qiyinchiliklarga qaramay, maqsaddan voz kechmaslik zarurligini ko'rsatadi. Binobarin, Ulug'bek shaxsi iroda, qat'iyat va sabr-toqat timsolidir. Shu bilan birga,

uning ilm-fanga sadoqati shaxsiy manfaatdan ustun bo'lgan. Bu esa axloqiy yetuklik va mas'uliyat tuyg'usini shakllantirishda muhim omildir.

Bugungi ta'lim jarayonida Ulug'bek merosidan quyidagi aniq yo'nalishlarda foydalanish mumkin: Birinchidan, astronomiya darslarida o'quvchilarga Ulug'bek aniqlagan yulduz koordinatalarini zamonaviy dasturlar yordamida solishtirish topshirig'i berilishi mumkin. Natijada, tarixiy va zamonaviy ilmiy ma'lumotlar qiyosiy tahlil qilinadi. Ikkinchidan, matematika darslarida trigonometrik jadvallarni tuzish jarayonini tarixiy metod asosida tushuntirish mumkin. Bu esa o'quvchilarning hisoblash madaniyatini rivojlantiradi. Uchinchidan, loyiha asosida o'qitishda "Ulug'bek rasadxonasining ilmiy ahamiyati" mavzusida tadqiqot ishlari tashkil etilishi mumkin. Bu yoshlarni mustaqil izlanishga undaydi. To'rtinchidan, tarbiyaviy soatlarda "Ilm va liderlik" mavzusida Ulug'bek hayoti misolida muhokama o'tkazish mumkin. Bu yoshlarning maqsadga intilish motivatsiyasini oshiradi.

Shuni alohida qayd etish lozimki, Ulug'bek merosini ta'lim tizimiga integratsiya qilish tasodifiy emas, balki konseptual asosda amalga oshirilishi kerak. Avvalo, o'quv dasturlarida tarixiy-ilmiy merosga doir maxsus modullar ishlab chiqilishi lozim. Shuningdek, raqamli texnologiyalar asosida rasadxona modelini virtual taqdim etish ta'lim samaradorligini oshiradi. Bundan tashqari, ilmiy izlanishlarga yo'naltirilgan tanlov va olimpiadalarda Ulug'bek nomini berish yoshlar motivatsiyasini kuchaytiradi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, Mirzo Ulug'bek merosi yoshlar tarbiyasida ko'p qirrali va chuqur pedagogik ahamiyatga ega ekanligi yaqqol namoyon bo'ladi. Avvalo, uning ilm-fanga bo'lgan sadoqati va ilmiy aniqlikka intilishi yosh avlodda mas'uliyat, izchillik hamda tafakkur madaniyatini shakllantiradi. Shu bilan birga, uning ilmiy maktab yaratish tajribasi yoshlarni jamoaviy hamkorlik va ustoz-shogird an'anasini qadrlash ruhida tarbiyalaydi. Bundan tashqari, Ulug'bek shaxsi milliy identitetni mustahkamlashga xizmat qiladi, chunki u ajdodlarimizning jahon ilm-faniga qo'shgan ulkan hissasini yaqqol namoyish etadi. Demakki, yoshlar uning faoliyati orqali o'z tarixiga hurmat, milliy g'urur va ma'naviy mas'uliyat tuyg'usini anglaydi. Shuningdek, uning hayot yo'li sabr-toqat, qat'iyat va maqsadga intilishning yorqin namunasi hisoblanadi. Binobarin, bu jihatlar yoshlarni qiyinchiliklarga qaramay, o'z maqsadidan chekinmaslikka undaydi. Natijada, Ulug'bek merosi nafaqat tarixiy yodgorlik, balki zamonaviy ta'lim va tarbiya jarayonida samarali qo'llanishi mumkin bo'lgan pedagogik model sifatida namoyon bo'ladi. Shunday ekan, uning ilmiy va ma'naviy merosini ta'lim tizimiga tizimli ravishda integratsiya qilish yosh avlodning intellektual, axloqiy va ma'naviy kamolotini ta'minlashning muhim omili bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mamadazimov M. Ulug'bek va uning rasadxonasi. -T.: "O'zbekistan", 1994.- B. 59.
2. Shcheglov V. P. Ulug'bek Rasadxonasi. -T.: O'zbekiston SSR «Fan» nashriyoti 1980. -B. 8-9.
3. Toshpulatov N.B., Kuandikova Shaxnoza Jabbarbergenovna, & Sultonova Manzura Said Qizi (2024). MIRZO ULUG'BEK – DAVLAT ARBOBI VA BUYUK OLIM SIFATIDA. Journal of marketing, business and management, 3 (7), 399-402.
4. Леонов Н.И. Улугбек великий астроном XV века. - Москва: Гос. изд-во технико-теоретической литературы, 1949.
5. Кори-Ниёзий Т.Н. Улуғбек ва унинг илмий мероси. - Тошкент: Ўзбекистон, 1971.

6. Собиров Г. Творческое содружество ученых Средней Азии в Самаркандской научной школе Улугбека. - Душанбе: Ирфон, 1973.
7. Хатипов А. Али Кушчи - ученик Улугбека. // Труды Самаркандского государственного университета им. Алишера Навои. Вопросы истории математики и астрономии. Вып. № 229. Том I. - Самарканд, 1972.
8. Шамукарамова Ф. Жизнь и деятельность Мирзо Улугбека и историография XX века. - Жизнь и деятельность Мирзо Улугбека в историографии XX века. – Ташкент: Новое издание, 2012. – 276 с.

